

LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A MANLLEU (1939-1945)

FREDERIC VÁZQUEZ OSUNA
IMMA DOMÈNECH SUBIRANAS

La repressió franquista a Manlleu (1939-1945) no serà altra cosa que el perllongament del conflicte bèl·lic. Si el triomf en la Guerra havia proporcionat al franquisme el territori i l'Estat, la repressió li permetrà desfer-se d'un personal intern que, per la seva formació política i sindical, podia oposar-se al nou règim. En aquest sentit, la repressió a Manlleu no va ser solament una qüestió de venjança contra l'adversari polític, sinó que també realitzava una tasca de prevenció social i política. Així, l'existència del règim a la localitat podria perpetuar-se sense enemics interns.

Pro-Franco repression in Manlleu (1939-1945) was no more than a prolongation of the civil war. If triumph in the war gave the Franco regime control of the territory as well as the State, repression allowed him to eliminate a large contingent of people who, due to their political training and trade-union background, could object to the new regime. In this respect, repression in Manlleu was not merely a question of revenge against a political adversary, but it was also important on both a social and political level, allowing the regime to continue in the town without internal enemies.

1. El franquisme a Manlleu: les noves autoritats

La conquesta per les tropes nacionals de Manlleu, el dia 4 de febrer de 1939, va ser rebuda amb alegria per part de la població, conscient que la Guerra per fi estava a les seves acaballes. Aviat, però, s'evidencià que no tothom l'havia guanyada. Contrastava l'alegria d'aquells que creien que amb l'arribada de les tropes començava la pau –per a alguns altres la victòria–, i la situació dels vençuts, pels quals la incertesa del futur era l'inici d'un nou malson.

La fi de la Guerra no va suposar el retorn a la situació precedent al conflicte. Manlleu, igual que la resta de Catalunya, passava a formar part de l'Espanya Nacional i quedava per tant sotmesa a una nova legalitat, la del Govern de Burgos.

Des de l'inici del cop d'estat, els militars deixaren clar que la rebel·lió tenia per objectiu aconseguir d'una forma il·legítima i arbitrària el poder de l'Estat. Aquesta presa injustificada dels poders de l'Estat, al Ban del 28 de juliol de 1936, els militars colpistes ja la presentaven com un «*movimiento redentor de la Patria*», capaç de perseguir «*todo ciudadano español (...) [que] cegado por un sectarismo incomprensible, cometiere actos u omisiones que causaren*

perjuicio a los fines que persigue» l'«Alzamiento». Aquests objectius represius no s'aconseguïren d'altra forma que sota la declaració de l'estat de guerra, que desterrava qualsevol reminiscència dels drets dels ciutadans i de les garanties de l'estat de dret republicà. Així mateix, assegurava l'èxit de les operacions militars que començaven a organitzar-se. Tanmateix, al marge d'allò que disposava el Ban de Guerra, des dels seus inicis, l'actuació dels militars insurrectes es caracteritzà per l'ús indiscriminat de la violència i l'extorsió. El Ban establia que «*El Estado de guerra declarado ya en determinadas provincias, se hace extensivo a todo el territorio nacional*». Això implicava també el territori republicà que no estava sota el poder dels colpistes. L'estat de guerra decretat el 28 de juliol de 1936 no s'aixecà fins el 7 d'abril de 1948. La preponderància política de la qual havia gaudit l'estament militar fins a l'adveniment de la República, ara es reprenia.

Ja en els primers moments de l'ocupació del territori català per les tropes franquistes, l'abril de 1938, el general Franco havia derogat l'Estatut d'Autonomia, el màxim símbol que a Catalunya qüestionava la idea d'una Espanya homogènia i posava en entredit la unitat i l'exclusivitat de la «nació espanyola». Catalunya quedava incorporada a l'Espanya Nacional «*en pie de igualdad que sus hermanas [provincies] del resto de España*». A Manlleu, en els primers dies després de l'ocupació i en espera de la consolidació de la conquesta, les úniques autoritats reals van ser les militars. D'acord amb la Llei del 29 de desembre de 1938 s'havia establert que «*Mientras duren las actuales circunstancias de estado de guerra, el orden público seguirá confiado a las Autoridades Militares en las zonas de vanguardia, de contacto y de reciente ocupación por el tiempo indispensable*».¹ No costa gaire imaginar quin tipus de societat podia sorgir de disposicions d'aquest tipus: la població esdevenia una caserna de grans dimensions, on només era visible l'estament militar. Desconeixedors com eren, per altra banda, de la realitat local, comptaren des d'un primer moment amb l'ajuda de les autoritats municipals. Junts col·laboraren en les tasques de «normalització» de la vida quotidiana de la vila.

En aquesta situació totes les autoritats civils quedaven sotmeses a l'autoritat militar que el Ban del 26 de gener de 1939 reconeixia com «*la única autoridad competente para dictar bandos de policía, buen gobierno y sobre organización y restablecimiento de la vida civil*». Catalunya esdevenia un país ocupat militarment i sotmès a l'estat de guerra, decretat el 28 de juliol de 1936. No és estrany, doncs, que, a mesura que les tropes franquistes avançaven pel territori català, fossin les autoritats militars les encarregades de reorganitzar i «normalitzar» la vida quotidiana de les localitats que sotmetien.

Amb l'arribada de les forces d'ocupació a la localitat s'havia iniciat el procés de nomenament de les noves autoritats que regirien en el futur la vida municipal. El mateix dia 4 de febrer de 1939, el «*teniente coronel jefe de la Columna del Glorioso Ejército Nacional*», García Valiño, assessorat possiblement pels manlleuencs que lluitaven en el bàndol nacional i havien entrat amb les tropes, va

1. Art. 1 de la Llei de 29 de desembre de 1938.

nomenar alcalde provisional de la vila José Casanovas Tona, «en Carboneres». Aquest manlleuenc era un empresari de la construcció, el qual ja havia ocupat el mateix càrrec en temps de la dictadura de Primo de Rivera, garantia suficient per al nou règim. Es completaria la formació de la Comissió Gestora Municipal –un eufemisme emprat pel «Nuevo Régimen» per donar-se temps, a fi de constituir definitivament el seu marc polític i jurídic– amb el nomenament dels cinc gestors i la rehabilitació de l'antic secretari, depurat dos anys abans.

Durant el mes de febrer i els primers dies de març, s'anirien organitzant alhora les altres forces vives de la localitat. És a dir, els altres tres pilars en els quals reposaria el poder municipal franquista: la Falange Española Tradicionalista y de las JONS (FET-JONS), la Guàrdia Civil i l'Església.

La Falange fou una organització totalment estranya a la població abans de l'any 1939. No obstant això, en aquests primers dies es constituiria d'una forma totalment improvisada. El nou organigrama girà al voltant d'unes poques persones que havien restat a la població durant el conflicte i que ocuparien els llocs claus en la secció local del partit, així com en les delegacions de serveis que s'anirien creant. Durant el primer any, el més normal fou la interinitat en els càrrecs dins el partit únic. Així, en els primers dies després de l'ocupació del poble, figura com a *jefe local* Manuel González Garriga. Tanmateix, el 7 de març de 1939 hi consta José Arqués Grané. El càrrec de *delegado de Información e Investigación* l'exerceix, el 7 de març de 1939, Santiago Gaya Brossa, i uns mesos després serà nomenat José Arqués Grané. A mitjan 1939 es consolidaria en el càrrec de cap local Manuel González Garriga.

Pocs dies després de la conquesta de Manlleu, es va establir de nou la caserna de la Guàrdia Civil, la qual havia abandonat la vila després del 19 de juliol de 1936. Com a membres més significatius de la Guàrdia Civil actuaren Eladio Muga González i Elías Arnaiz Peña. La «*benemérita*» serà un dels informadors oficials del nou règim. La tasca d'aquest cos armat, teòricament, serà la recerca d'informació, ja sigui sobre fets puntuals o sobre antecedents polítics. En els primers temps, el desconeixement directe de la realitat del poble, en els anys de la Guerra, limità el seu paper, per la qual cosa va seguir mimèticament les directrius marcades per la Falange local.

Al mateix temps, la vida parroquial començà a organitzar-se de nou, dirigida pel mateix rector que hi havia abans de la Guerra, Lluís Garet. La fi del conflicte bèl·lic significà per a l'Església la recuperació del paper «preponderant» que havia tingut tradicionalment dins la població. Després d'uns anys de profund anticlericalisme i absència externa de poder, el clergat recuperava el seu paper de «força viva», aglutinant al seu voltant tota la dreta local.

Les tasques més importants a les quals es dedicaren les noves autoritats locals van tenir un caràcter eminentment ideològic i polític. El triomf per les armes de l'exèrcit franquista de cap manera suposava un recolzament unànim de la població al nou règim, ni l'acceptació dels valors que defensava, per la qual cosa fou necessari aconseguir «no solament que aquesta [la població] es penedís del seu passat [roig i separatista] i acceptés els nous valors ideològics dels vencedors, sinó ensems, per tal d'aconseguir una mobilització positiva, una participació

activa i un suport entusiasta al franquisme».² Aquests objectius s'aconseguirien a través de diferents procediments. La repressió en seria un. Amb ella, s'eliminaria qualsevol forma d'oposició i s'aconseguiria l'acceptació passiva de la nova realitat, quan no l'aprovació i el consens cap al nou règim.

2. La repressió i la justícia franquista

El general Mola havia declarat el 1936 que «*la acción ha de ser en extremo violenta para reducir lo antes posible al enemigo, que es fuerte y bien organizado*». Així com que «*El Movimiento ha de ser de una gran violencia. Las vacilaciones no conducen más que al fracaso*». O bé, que «*Hay que sembrar el terror (...) eliminando sin escrúpulos ni vacilación a todos los que no piensen como nosotros*».³ Aquestes afirmacions palesen d'una forma clara que la violència i la repressió eren elements inherents al règim instaurat pels militars des del primer moment en què es va produir el cop d'estat. Perquè la repressió franquista, planificada, i en això es diferencia de la del territori republicà, no va ser una resposta a la violència revolucionària, sinó el mitjà per acabar amb qualsevol oposició a la construcció del nou estat dictatorial. No estranya, doncs, que «El fet més greu de la repressió és que no hi hagué entre els guanyadors de la Guerra Civil cap veu que d'una manera pública i notòria s'hi oposés. (...) a l'Espanya de Franco mai ningú no es va jugar ni tan sols el càrrec per intentar disminuir la repressió institucionalitzada».⁴ L'aplicació del terror, en un principi, i la utilització de la justícia, posteriorment, esdevingueren el mitjà polític per impedir qualsevol forma de resistència a la nova realitat. La repressió franquista va ser, en definitiva, l'última fase de la Guerra Civil.

A mesura que els diferents territoris passaren a formar part de l'Espanya Nacional, els esforços de les autoritats franquistes s'encaminaren a esborrar l'anterior etapa republicana contra la qual s'havien aixecat en armes. Això significava no deixar cap tipus de rastre dels seus protagonistes: les organitzacions polítiques i sindicals d'esquerres i democràtiques i aquells altres col·lectius socials de caràcter obrer o liberal. Aquestes organitzacions, segons els militars, «*lejos de cooperar a la prosperidad de la patria, satisfacían ambiciones personales con detrimento del bien común*». De la mateixa manera, se les culpava perquè «*envenenan al pueblo con el ofrecimiento de supuestas reivindicaciones sociales, espejuelo para que las masas obreras siguieran a sus dirigentes*». El resultat d'aquests al·legats fou la declaració «*...fuera de la Ley [de] todos los partidos y agrupaciones políticas o sociales que, desde la convocatoria de las elecciones celebradas en fecha 16 de febrero del corriente año han integrado el llamado*

2. RIQUER, Borja de; CULLA, Joan B. *El franquisme i la transició democràtica. 1939-1988*. Barcelona: Edicions 62, 1989, p. 64.

3. REIG, Alberto. *Ideología e historia. Sobre la represión franquista y la Guerra Civil*. Madrid: Akal, 1986, p. 146.

4. SOLÉ, Josep M. *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 58-59.

Frente Popular, así como cuantas organizaciones han tomado parte en la oposición hecha a las fuerzas que cooperan al movimiento nacional». Per decretar-se tot seguit, «la incautación de cuantos bienes (...) pertenecieren a los referidos partidos o agrupaciones, pasando todos ellos a la propiedad del Estado».⁵

Conjuntament a aquestes organitzacions, qualsevol que hagués contribuït «*con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo, providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional*» seria objecte d'una dura política repressora, d'una nova campanya bèl·lica, de caràcter domèstic, que es perllongà en el temps fins a la mort del general Franco. La repressió s'estengué arreu del territori controlat per les tropes franquistes, però fou especialment dura allà on la conflictivitat havia estat més intensa en els anys precedents. A més, Catalunya veié com, d'acord amb el sentit unitari i uniformitzador del Nuevo Estado, li era arrabassada i esborrada qualsevol particularitat política i cultural. A la repressió política i sindical, la seguí una altra d'específica contra aquelles persones que, al marge de la seva posició social, eren identificades com a catalanistes. Mai no va haver-hi la voluntat política d'integrar els perdedors de la Guerra en el nou projecte social i polític que el franquisme pretenia construir, i, per tant, mai no va haver-hi lloc per a la reconciliació.

Al llarg dels tres anys de guerra, per altra banda, s'havia anat configurant tot el marc jurídic repressor. El mateix ban que havia establert l'estat de guerra a tots els territoris controlats per les autoritats militars, havia arraconat i deixat no operant la justícia ordinària. El règim en desconfià ja des dels seus inicis, perquè la considerava massa legalista i professionalitzada. Per altra banda, la seva lentitud topava amb l'interès per una justícia immediata, capaç d'aconseguir un escarment social i col·lectiu exemplar. En el seu lloc se sotmeteren a la justícia militar gairebé tots els delictes, civils i militars, especialment els relacionats amb l'ordre públic. Alhora, es creaven diferents jurisdiccions especials integrades per persones fidels al règim, molt sovint militars, que serien nomenades directament pel Govern. Entre aquestes jurisdiccions especials sobresurten el Tribunal de Responsabilidades Políticas i el Tribunal para la Represión de la Masonería y el Comunismo.

La Llei del 13 de setembre de 1936 establia les responsabilitats polítiques dels grups que integraven el Front Popular. Aquesta llei es completaria amb altres, de forma molt especial la del 9 de febrer de 1939, que determinava les responsabilitats polítiques individuals. Totes elles, juntament amb la que decretava la depuració dels funcionaris i la de la repressió del comunisme i la maçoneria, servirien per anar tancant encara més el cercle al voltant dels republicans vençuts.

2.1. La justícia castrense. Els judicis sumaríssims

En interès d'una justícia que servís d'escarment i, per tant, immediata i ràpida, se simplificaren els requisits i els tràmits processals que reconeixia la llei d'enju-

5. Exposició de motius i art. 1 del Decret núm. 108, 13.09.36.

diciament militar per al judici sumaríssim, sense que importessin les garanties processals dels acusats. El judici sumaríssim era un procediment on els tràmits d'instrucció eren molt abreujats, sempre que el delicte que es perseguia fos flagrant o que la pena que s'havia d'imposar no fos la de mort o la perpètua. Tanmateix, els militars colpistes derogaren aquests requisits i estengueren aquest procediment a tot tipus de delictes, sense que importés la forma en què es van cometre o la pena que els podia recaure. El judici sumaríssim va esdevenir la peça fonamental de la justícia militar franquista. Al principi de la rebel·lió, l'obertura d'una causa militar es reservava als militars de carrera que s'havien mantingut fidels a la República, mentre que als sindicalistes, polítics d'esquerra, intel·lectuals i altres persones acusades d'algun dels delictes tipificats per l'estament militar, se'ls aplicava la «justícia de les cunetes» de forma habitual. No va ser fins al 1937 que la tramitació de judicis sumaríssims, i per tant els consells de guerra, es generalitzaren per a totes les persones que es possessin a disposició de la jurisdicció castrense.

En el Ban de Guerra que la Junta de Defensa Nacional va promulgar el 28 de juliol de 1936, s'establí que serien perseguits per la jurisdicció castrense «*Los insultos y agresiones a todo militar, funcionario público o individuo perteneciente a las milicias*», perquè els considerava «*insultos a fuerza armada*». Si «*Los funcionarios, Autoridades o Corporaciones*» no prestaven «*el inmediato auxilio que por mi autoridad o por mis subordinados sea reclamada para el restablecimiento del orden o ejecución de lo mandado en este Bando, serán suspendidos inmediatamente de sus cargos, sin perjuicio de la correspondiente responsabilidad criminal, que les será exigida por la jurisdicción de Guerra*».⁶ També assumia, paradoxalment, «*Los delitos de rebelión, sedición y sus conexos, atentados, resistencia y desobediencia a la Autoridad y sus agentes y demás comprendidos en el título 3 del Código Penal ordinario bajo el epígrafe de "Delitos contra el orden público"*». D'aquesta forma, l'estament militar, il·lògicament, pretenia imposar la seva pròpia dinàmica política que identificava com a rebel o sediciós tothom que no col·laborés, o no hagués col·laborat, amb la tasca il·legítima que havien iniciat el 18 de juliol de 1936. Els comportaments delictius, dels quals legalment i objectivament ells eren els autors, els imputaven a tothom que es mantingués fidel al règim legítimament constituït. Aquesta obcecació, únic mitjà de justificar allò que és injustificable, els portà a fer de la llei una eina perversa, que serví per a la destrucció dels seus adversaris polítics.⁷

Sota la tipificació penal del delicte de rebel·lió o sedició, s'acusaria a tothom que hagués format part, participat o simpatitzat amb el Front d'Esquerres. Sense que importés, per a la qualificació del delicte, el temps en què es van realitzar les actuacions ni el dret punible del moment. Això significava la penalització d'actuacions del passat, que justament en el moment de cometre's no eren constitutives d'infracció penal, per la qual cosa s'obria un període obscur, incert i d'una enorme arbitrietat que vulnerava tots els principis del dret penal liberal.

6. Art. 2 i 3 del Ban de 28.07.36.

7. Art. 2, 3, 5 i 11 del Ban de 28.07.36.

D'aquesta manera es perseguirien no solament els comportaments dels desafectes al Movimiento Nacional amb posterioritat al 18 de juliol de 1936, sinó també els anteriors, arribant fins i tot a acusar d'activitats polítiques realitzades a principis del segle xx.

2.2. Els protagonistes actius de la repressió franquista a Manlleu (1939-1945)

La clara divisió que a partir del 1939 s'establí entre vencedors i vençuts, comportà la segregació dels segons, tot imputant-los comportaments demoníacs i criminals, al marge de les seves actuacions passades. D'aquesta forma, es creava el marc idoni que possibilitava les denúncies i delacions. Per diferents motius (revenja, patriotisme, possibilitat d'obtenir certs beneficis econòmics i socials, etc.) moltes persones s'implicarien en la repressió. Aquesta, per altra banda, seria clarament encoratjada per les autoritats militars que invitaven públicament a participar-hi.⁸ Alhora advertien que «*serán castigados severamente los que avalen cualquier persona que no sea merecedora de ello siendo más culpables de los delitos cometidos los que avalen que los avalados*».⁹

A Manlleu, però, l'autèntica autora i responsable de la repressió franquista fou la FET-JONS. Gairebé sempre interposà la denúncia, i en aquells pocs casos en què no ho va fer, va animar els denunciants i delators, ja que en els judicis coincideixen exactament les versions d'aquests i els informes posteriorment aportats per aquella. Per altra banda, els seus informes en tot moment van ser redactats per aconseguir una condemna dura, ja que la necessitat de venjança va ser-hi sempre present. Igual passava amb els testimonis de càrrec. Si bé algunes persones que testimoniaven havien estat objecte —ells o els seus familiars— de la repressió revolucionària, en canvi, altres que formaven part del nucli falangista local es convertiren en veritables informadors professionals, sense haver-ne sofert les conseqüències. Per altra banda, l'anàlisi dels processos evidencià, en molts casos, l'orquestració que es feia del procés acusatori des dels despatxos del Servicio de Investigación e Información de Falange. Malgrat això, no tot el personal falangista va tenir el mateix protagonisme repressiu; si tenim en compte el nombre de denúncies i testimoniats, José Arqués Grané va ser qui més va actuar, seguit de Juan Molas Pagés, Jaime Viladecans Relats i Rafael Anglada Solá.

Costen d'entendre les autèntiques motivacions que van conduir els falangistes manlleuencs a actuar tan insistentment contra el personal republicà, perquè res al respecte es localitza en la documentació analitzada. Al rerefons, poden trobar-se unes ànsies de venjança que moltes vegades podien tenir el seu origen en confrontacions personals del passat. El règim franquista no féu altra cosa que proporcionar als seus adeptes les eines legals per materialitzar aquesta venjança.

Va ser també la Falange local qui va planificar la repressió i va seleccionar el personal que havia de ser-ne subjecte. Per dur a terme aquesta finalitat, la Falange

8. BENET, Josep. *Catalunya sota el Règim Franquista*. Barcelona: Blume, 1978, p. 242.

9. Nota de la Comandància Militar de Vic a l'Ajuntament de Manlleu. 14-6-39. Arxiu Municipal de Manlleu. Llibre de registre d'entrades.

narrà una visió molt particular de la història contemporània de Manlleu, especialment durant la Guerra Civil, en la qual es repartí entre els republicans manlleuencs, d'una forma capritxosa i arbitrària, la responsabilitat de tot el desgavell social i polític que, segons ells, va conduir al cop d'estat del 18 de juliol de 1936. Així mateix, la Falange de Manlleu assumí el paper de venjar tots els ultratges causats a les persones *de orden* i als seus interessos econòmics i socials des del cop d'estat militar.

Durant el primer any després de l'ocupació de Manlleu, la FET-JONS actuà com l'autèntica força d'ordre i seguretat, i es va encarregar de la detenció de molts republicans, que serien entregats posteriorment als militars o a la Guàrdia Civil. Aquesta potestat arribà a l'extrem que les milícies falangistes manlleuencs detenien persones fora de la localitat, com és el cas d'un manlleuenc al qual van treure d'un bar de Barcelona per conduir-lo posteriorment a Manlleu. També a un altre l'anaren a detenir a Ripoll. A tot això s'ha d'afegir que els locals de la Falange funcionaven com una veritable comissaria de policia, on els detinguts eren interrogats, se'ls recollia les empremtes digitals i se'ls obria una fitxa d'identificació. Certament, moltes de les declaracions efectuades davant de la Falange, en les quals els detinguts reconeixien la seva participació en els fets delictius, eren posteriorment negades davant del jutge militar instructor. Aquesta contradictòria situació pot indicar el tipus de tracte que se'ls devia dispensar per part dels membres de la Falange local. Cap més estament franquista realitzà una tasca semblant a la vila.

Així, la Guàrdia Civil, desconexedora de la població i dels esdeveniments que s'havien produït durant els prop de tres anys de Guerra Civil, basava els seus atstats en les informacions que prèviament els facilitava la Falange local. Mai no investigà ni anà més enllà de les raons i els antecedents aportats per aquella, *«por no conocer personalmente la actuación y conducta del encartado»*; simplement les transcriví, les donà com a vàlides i les féu pròpies. Tot i això, a fi de no assumir riscos innecessaris, afirmava sempre en els seus informes que els denunciants ratificarien les seves acusacions davant del jutge militar. En aquest sentit, cal afirmar que la Guàrdia Civil es va mantenir al marge del procés selectiu del personal que havia de ser subjecte de la repressió i de les interpretacions històriques que féu la Falange. És convenient, doncs, delimitar la responsabilitat de la Guàrdia Civil en la repressió de la immediata postguerra, perquè es va limitar únicament a aplicar la legalitat vigent, i res més. En cap moment va interpretar els actes «subversius» amb anterioritat i durant la Guerra Civil, ni va seleccionar el personal que s'havia de sotmetre a un procés repressiu. Per això mateix, no pot confondre's aquest comportament amb el que realitzà durant tota la vigència del règim franquista, com a fidel sostenidora del dictador.

El mateix passà amb l'Església manlleuena. És cert que en els consells de guerra, mai o gairebé mai no es requeria la informació de l'Església. També és cert, però, que aquesta, com a part integrant del nou estat, exercí en molts llocs tasques més pròpies dels serveis policíacs que els propis del ministeri. Des de les altes jerarquies eclesiàstiques fins als capellans de poble col·laboraren en la repressió: delacions, investigacions sobre el passat de les persones objecte de represàlies, etc. Pel que fa a Manlleu, segons testimonis orals, algun dels integrants de l'Església local hauria col·laborat en la repressió militar, ressentit

possiblement per la repressió soferta pel col·lectiu religiós en els primers mesos de guerra. No obstant això, no en queda cap mena de constància documental. En cap dels sumaríssims analitzats no es troba ni una sola denúncia o informe de l'autoritat eclesiàstica, ni cap eclesiàstic actuà com a testimoni de càrrec. Tanmateix, aquesta actitud de l'Església no pot relacionar-se, necessàriament, amb una actitud de perdó o clemència. Això ho demostra el fet que quan va ser possible, a partir de l'any 1942, presentar testimonis de descàrrec, tampoc no hi apareixen testimonis exculporis de l'Església. Semblaria, per això, que en els enjudiciaments que comportaren penes de mort i de presó, l'Església manlleuana es mantingué al marge, sense que per la documentació consultada s'hagi pogut descobrir a què responia aquesta absència. Existeix, però, la possibilitat d'una desaprovació indirecta, mai verbalitzada, de la tasca repressiva que havia iniciat la Falange –actitud molt semblant a la mantinguda per l'alcalde José Casanovas Tona–, tan allunyada de les autèntiques necessitats socials i econòmiques de la vila en aquell moment. Així mateix, entre el clergat inferior, el sentiment nacional català, arrossegat des del final del segle XIX, no el degué deixar indiferent davant la nova situació política, dins els estrets marges que permetia el Nuevo Estado. Tot això són hipòtesis de difícil demostració en aquests moments. Igual com és difícil d'il·lustrar com durant aquest període l'Església manlleuana va exercir el seu poder, quins canals va utilitzar o de qui es va servir per fer-los evidents.

Per últim, no hi ha cap dubte de la plena identificació de la Gestora Municipal amb la nova situació política. No és res estrany, atesa la seva procedència –tradicionalistes i catòlics– i la categoria d'excaptius o familiars de *caídos* d'alguns dels seus components. La completa adhesió de la corporació municipal al Règim l'avalen: la seva permanència al llarg de dos anys complint fidelment el protagonisme que la nova realitat política els atorgava; la seva col·laboració amb les forces militars des de l'ocupació de Manlleu; la tasca de depuració del funcionari local, etc.

Tanmateix, cal matisar la cooperació de l'alcalde José Casanovas Tona en la repressió exercida contra el personal republicà de la localitat. Si bé el seu càrrec d'alcalde-president de la Comissió Gestora l'obligava a una contribució informativa sobre el personal objecte de represàlies, cal dir que José Casanovas Tona, tenint en compte les fonts analitzades, va intentar mantenir-se en un segon pla i en cap moment no va animar la repressió. Així, en els informes que emetia dels encausats, els quals eren sol·licitats per les autoritats militars, les referències eren molt curtes i estandarditzades. En cap moment féu una lectura extremadament partidista dels fets que se'ls imputaven, per la qual cosa utilitzava descripcions com les següents: «*habiendo no obstante observado buena conducta no conociéndosele actos delictivos*», o «*con anterioridad al Glorioso Movimiento Nacional estaba afiliado a la CNT-FAI habiendo sido miliciano voluntario durante la dominación roja*», o com a màxim qualificatiu dirà que l'acusat és un subjecte de «*dudosa conducta*» o de «*pésimos antecedentes*», sense explicar a què remeten aquests qualificatius.

2.3. *Els protagonistes passius de la repressió. Els judicis sumaríssims incoats contra el personal republicà manlleuenc, tipologies i exemples*

El judici sumaríssim s'iniciava per una denúncia d'un particular, de la Falange, de la Guàrdia Civil o per una actuació d'ofici de la pròpia autoritat militar. En el cas de Manlleu, majoritàriament, excepte en dos o tres casos, la denúncia la va interposar la Falange, i en aquells altres va animar a fer-la.

En els primers dies després de l'ocupació, les milícies de Falange eren les encarregades de detenir el personal republicà seleccionat, el qual s'entregaria a les forces militars d'ocupació amb un informe acusador molt breu: «*Comunicamos que Pedro Cornet, puesto a disposición del Capitán del Tribunal Militar de esta plaza, es persona de pésimos antecedentes, por lo que firman presente oficio*».¹⁰ Posteriorment, amb l'arribada de la Guàrdia Civil a la localitat, era aquesta la que en general portava a terme la detenció, després de la denúncia presentada en la majoria dels casos per Falange, encara que en alguns casos ho continuarien fent les milícies falangistes.

Les denúncies que donaven lloc a les detencions eren d'una gran simplicitat. Com ja hem dit, la majoria de vegades es basaven, únicament, en creences i apreciacions personals sense que en cap moment s'aportessin proves concretes de la comissió dels delictes, ni una narració històrica dels fets que s'imputaven. La voluntat de venjança, els antecedents i la personalitat del denunciador, sempre persona considerada «*de orden*», reconeguda pel Règim com a adepte, feien innecessària la comprovació del delictes i la veracitat de l'acusació. La incriminació en un delictes, a poder ser de sang, era l'excusa per desfer-se d'un personal que en èpoques passades s'havia manifestat «*conflictiu*» i que podia continuar sent-ho. En aquest context, importa més el desig de venjança del denunciador que la culpabilitat o autoria de l'imputat, per la qual cosa, en els judicis sumaríssims, l'acusat és un ésser passiu, que al final de la instrucció declararà –difícilment més de cinc línies–, mentre que tota la instrucció serà el producte dels vencedors. El judici sumaríssim es convertirà, així, en una excusa, necessària per la legalitat de la qual està impregnada, per anihilar un personal que, per la seva formació política i sindical, podia ser hostil al Nuevo Estado. En aquest sentit, la repressió es va exercir per prevenir possibles conflictes socials i polítics en el futur.

Paradoxalment, Falange tenia poques dades fidedignes de la participació del personal republicà en la repressió durant la Guerra i es manifestà, per tant, incapaç de personalitzar les responsabilitats. Això no constituiria cap impediment per mantenir les acusacions, ja que faria ús dels convenciments, creences, sospites, referències...

Així mateix, la Falange utilitzà en els seus informes i denúncies qualificatius com «*presunto inductor*», «*sujeto peligroso*», «*El mismo elemento es con toda seguridad presunto complicado en el asesinato*», «*dicho elemento es rojo declarado*», «*Instigador y propagandista*», descripcions que no aportaven cap tipus de certesa sobre la implicació del denunciador en els fets que se li imputaven. Són els

10. Sumaríssim 1026/39. Arxiu del Govern Militar de Barcelona.

termes que empraren els vencedors durant aquest període, sinònims d'una concepció del món, que, tot i tractar-se de la justícia militar, no tenen res a veure amb el dret penal clàssic. No era tan important si era l'autor o no d'allò que es denunciava. Aquest aspecte, fonamental en el dret penal clàssic, no importava. L'ús d'aquesta terminologia responia a la pretensió d'obtenir una sentència condemnatòria; per altra banda, el tipus de qualificatius utilitzats donaria lloc a un tipus o altre de pena. Gairebé sempre s'obtenia la pena de mort amb atributs com «*Uno de los tipos más siniestros de esta comarca. Intervino personalmente en la ejecución de quince asesinatos, entre ellos según referencias, del médico Dacantoni Gros*»,¹¹ «*Que conoce al encartado MARTÍN CABALLERÍA PUJOL perteneciente a la Directiva de la CNT-FAI. Peligrosísimo*»,¹² o bé, «*el criminal más grande que ha habido en esta ciudad*» o «*el monstruo humano Matías Conesa Hernández*».¹³

Cal afegir a tot això que les descripcions delictives, de les quals s'acusava els encausats manlleuencs, eren prototipus repressius franquistes, adaptats a la història i personalitat pròpia de la població. Així, a un percentatge molt elevat se'ls imputà ser els responsables de la crema d'imatges i edificis religiosos, signar l'acta d'enderrocament de l'església de Santa Maria, l'assalt a les escoles cristianes, ser d'idees «*disolventes*», ser «*rojo declarado*», «*hacía propaganda roja e insultaba a las personas de derechas*», haver estat present en la detenció d'un manlleuenc que posteriorment va aparèixer mort, o haver estat l'inductor o assassí d'una persona «*de orden*». Segons l'interès que presentés la Falange en l'anihilació de l'acusat, aportava un, diversos o tots aquests tipus de càrrecs, sense raonar ni exposar el perquè de les imputacions. La manca d'objectivitat i rigor en la instrucció dels judicis fan avortar qualsevol intent de reconstruir la història contemporània de Manlleu a partir d'aquestes fonts.

El detingut era entregat per la Guàrdia Civil, conjuntament amb la denúncia, al jutjat Militar Instructor de Manlleu, i posteriorment, quan aquest desaparegué, al de Vic. Immediatament ingressava a la presó de Vic. Un cop el jutge militar rebia la denúncia, procedia a la incoació del judici sumaríssim. El jutge instructor militar de Manlleu fou José Calleja Olarte, *capitán honorario* del Cuerpo Jurídico Militar, nomenat per ordre de la superioritat militar, segons consta en una provisió judicial del 26 de maig de 1939.

Tenint en compte els judicis consultats a l'Arxiu del Govern Militar de Barcelona i la documentació generada per la Junta de Redención de Penas, existeix constància de la incoació de 108 judicis sumaríssims contra manlleuencs que foren sotmesos a un consell de guerra. Segons l'últim cens de població registrat abans de la Guerra Civil, el 1935, s'establí una població de 6.725 habitants a Manlleu. Així, el percentatge de republicans represaliats s'elevava a l'1,6%. La xifra pot semblar baixa, però no ho és. En primer lloc, cal afirmar que el nombre de persones represaliades deuria ser molt més elevat, tanmateix, no de totes ens

11. *Idem.* 1029/39.

12. *Idem.* 1465/39.

13. *Idem.* 30.993/42.

n'ha arribat la documentació.¹⁴ Per altra banda, per exemple, si es multiplica aquest percentatge per una mitjana de quatre o cinc membres per nucli familiar bàsic, i posteriorment pel de parentiu més immediat, el percentatge resultant s'eleva considerablement. I encara més si es tenen en compte les relacions d'amistat i companyonia de l'acusat. No pot oblidar-se que en aquests àmbits es trobaven els subjectes indirectes de la repressió, els quals la van sofrir econòmicament i socialment, pel descrèdit que suposava tenir un parent o un amic republicà sentenciat. A tot això, s'ha d'afegir un percentatge significant de la població que va optar per l'exili. En aquest darrer cas, també poden reconstruir-se les relacions de parentiu o amistat. Aquesta situació demostra la divisió de la població manlleuana en dos bàndols, el dels vencedors i el dels vençuts.

Curiosament, en totes les causes el delicte que es persegueix és el de rebel·lió militar, al marge dels fets que contenen les denúncies, que podrien ser constitutius d'un altre tipus de sanció prevista en el Codi de Justícia Militar. Automàticament, un cop s'incoava el judici, es demanaven els informes sobre el comportament polític i social de l'encausat a les autoritats locals: Ajuntament, Guàrdia Civil i Falange de Manlleu.

Posteriorment, es prenia declaració als testimonis, els quals majoritàriament eren membres de la Falange. Es tractava d'un grup de testimonis estables –cinc o sis persones– els quals actuaven de forma permanent, per això pot afirmar-se que eren uns autèntics informadors professionals. Tant podien testimoniar sobre un assassinat o una violació, com contra un robatori o un sacrilegi. El seu coneixement era omnímode. Això arribà fins al punt que, segons el dia, declaraven els mateixos testimonis més de sis vegades per a judicis sumaríssims diferents. Curiosament, tots ells coincidien en les mateixes apreciacions. És més, en diverses ocasions les paraules i les frases eren idèntiques. Les seves informacions eren del tipus: *«aunque su responsabilidad no sea directa, algo tiene que ver la autoridad de entonces»*, o *«Que conoce al encartado, destacadísimo elemento de las milicias antifascistas, constantemente hablaba de matar a personas de derechas, e incitaba a los elementos tímidos de su partido a cometer toda clase de atropellos»*, *«en sus conversaciones constantemente hablaba de matar a las personas de significación derechista, y que siempre provocaba con sus palabras deshonestas»*, *«el declarante supone que de ser individuos forasteros los que lo asesinaron pudo muy bien el procesado indicarles si era o no el Sr. Terricabras»*, *«Que conoce al encausado (...) y le consta por referencias dignas de todo crédito»*, o bé, *«sujeto de conducta moral pésima, separado de su mujer por malos tratos»*.

Massa sovint es feia ús de: *«es de rumor público»*, *«le consta por rumores»*, *«no puede precisar nombres, que lo sabe por las referencias de personas que*

14. Cal tenir en compte que molts combatents republicans, en desfer-se els fronts de guerra i l'exèrcit de la República, van ser tancats en camps de concentració. Posteriorment, després de passar un procés de classificació, molts van ser reclusos a disposició de la justícia castrense. No es coneix el nombre exacte de manlleuencs que es trobaren en aquesta situació. La xifra de 108 persones sotmeses a consell de guerra tampoc reflecteix el grup de 19 persones que consta que foren recluïdes en centres penitenciaris sense que se'ls incoés cap procediment sumaríssim o en cas d'iniciar-se'n un fou sobresegut abans de celebrar el consell de guerra.

trabajaban en la fábrica donde aquél trabajaba, cuyos nombres desconoce», «que no recuerda ningún nombre concreto de las personas que se lo manifestaron aún cuando es de rumor general en toda la villa», «Era uno de los milicianos más destacados, sin que de momento recuerde ningún caso concreto.(...) Es probable interviniere en detenciones, pero no conoce ningún caso concreto. Ignora que tomara parte en ningún asesinato, pero considera al encartado sumamente desafecto y peligroso por la Causa Nacional».

Quan els testimonis no eren membres de l'organització falangista, es tractava de perjudicats, els quals havien patit directament els excessos revolucionaris o estaven relacionats per parentiu o amiat, majoritàriament, amb les víctimes de la repressió revolucionària, i que desitjaven exercir de manera directa la venjança personal contra l'acusat. A més, aquests darrers testimonis de vegades eren necessaris, perquè feien més creïbles les denúncies falangistes.

Naturalment, mai no es provaven els rumors, les creences, les referències... Tanmateix, servien per imposar una condemna i exercir la venjança personal. Així, el que era rumor, la justícia militar ho considerava com un fet provat.

Un cop realitzats tots aquests tràmits, es prenia declaració a l'acusat. Es tractava d'una manifestació genèrica, la qual només contenia quatre o cinc línies. Normalment, es limitava a negar els fets que se li imputaven, sense poder tenir possibilitat d'aportar proves de descàrrec. Això canvià en els judicis sumaríssims incoats a partir de l'any 1942, en els quals ja seria possible la presentació de testimonis de descàrrec i d'aval de persones afectes al Règim. Cal dir, però, que en la instrucció dels judicis «s'observaven» més les normes processals. A més, les ànsies i el furor punitiu dels primers anys havia minvat considerablement. Les signatures dels acusats en les seves declaracions –de traços irregulars i tremolosos, gairebé sempre molt petites, en comparació amb les del jutge instructor i el secretari, enèrgiques i de gran dimensions– reflecteixen un ambient repressiu extremadament inhumà. Tot seguit, el jutge instructor dictava l'*auto resumen* que reconeixia com a vàlides les imputacions, les quals declarava contràries al Ban de Guerra del 28 de juliol de 1936. Seguidament, remetia el judici sumaríssim a l'Auditoria de Guerra a fi que convoqués el consell de guerra.

El consell de guerra estava format per diversos militars designats pel Govern Militar de Barcelona (president, tres vocals i un ponent). Es tractava d'un enjudiciament corporatiu i de classe, gens imparcial i independent, perquè en tot moment estava sotmès a la disciplina militar i a l'obediència deguda –entre els seus membres, si hi havia diferents graduacions en els tribunals, i respecte als superiors externs–. La majoria dels cent dos consells de guerra dels quals tenim constància se celebraren a Barcelona. No obstant això, va ser tan gran la quantitat de republicans sotmesos a responsabilitat penal militar, que es va fer necessària l'ampliació de l'Administració de justícia castrense. Llavors, se celebraren consells de guerra a Vic, trenta-dos com a mínim contra manlleuencs. La celebració del consell de guerra en aquesta ciutat presentava l'avantatge de realitzar-se en un local públic –el Teatre Canigó– i estar obert a tothom que volgués assistir-hi. Es complia amb escriure l'objectiu d'escarment col·lectiu que les autoritats franquistes s'havien proposat.

Difícilment se celebrava un consell de guerra per a un sol sumaríssim, sinó que quan el Govern Militar de Barcelona el convocava, aplegava per al mateix acte vuit o dotze causes, les quals sempre més quedarien unides, sense que importés a l'autoritat militar la residència de l'encausat o la naturalesa dels delictes. Totes les causes eren idèntiques, per a l'autoritat militar: delictes de rebel·lió amb les seves variables penals, per la qual cosa no calia fer cap tipus de distinció sobre els fets objecte de la instrucció del sumaríssim. Gairebé mai no es practicaven proves al consell de guerra. Segons les actes dels judicis, únicament es donava lectura a la instrucció sumarial i a continuació se sentenciava sense cap més mena de tràmit. D'aquesta forma, es tenien per reproduïdes les proves practicades pel jutge instructor, sense que el consell de guerra qüestionés cap extrem de la causa.

En l'acta del judici es feia constar que l'acusat estava defensat per un oficial militar, però la seva participació no s'observava enlloc. Sobre l'actuació del defensor, la majoria de les sentències només recollien que «*después de un brillante informe de las actuaciones sumariales termina solicitando la absolución o que se le imponga una pena inferior a la solicitada por el digno representante del Ministerio Fiscal*». Aquesta era l'única defensa permesa. En cap judici no s'ha pogut trobar que el defensor qüestionés la instrucció de la causa, o bé que demanés la pràctica de més proves, o cridés uns altres testimonis a declarar. Malgrat tot això, el defensor era una peça necessària per continuar la farsa iniciada per tot el sistema judicial militar, tot donant-hi la cobertura legal necessària. La realitat jurídica dels consells de guerra era tan arbitrària i absurda que comportava l'absència de la declaració de l'imputat, moment processal essencial en qualsevol mena de procediment penal. Si en algun moment, durant el judici, l'acusat declarava, era només per aclarir algun extrem exigint pels membres del consell de guerra, mai, però, per defensar-se o fer una altra narració dels fets imputats. Era evident la indefensió que es produïa, més encara davant d'una possible condemna de reclusió perpètua o de mort.

La sentència es dictava el mateix dia del judici, o així es feia constar. Eren unes sentències enormement simples, gairebé totes idèntiques, excepte pel que fa a l'exposició dels fets imputats. La sentència era resolució comuna a diversos acusats, a causa de la unió de les causes anteriorment explicada, als quals se'ls assenyalava, moltes vegades, amb un número. Començava declarant els fets provats, a continuació s'exposaven els raonaments jurídics i, per últim, la decisió final. Posteriorment, passats els dies, de vegades fins i tot un mes, un cop la sentència era aprovada per l'auditor de guerra, es notificava a aquells que no havien estat condemnats a la pena de mort, els quals eren conduïts, una vegada efectuada la liquidació de condemna, a diferents presons o camps de treball d'arreu de l'Estat. Quan la pena era la de mort, també un cop era aprovada per l'auditor de guerra, es comunicava al Cuartel General del Generalíssim. Al cap de vint dies, aproximadament, es rebia l'*ENTERADO de S.E.*, o bé la commutació de la pena per aquella immediatament inferior, la reclusió perpètua. Dels trenta manlleuencs condemnats a mort, a set el fou commutada la pena.

Si es rebia l'*ENTERADO*, es feia constar que «*El Asesor Jurídico de S.E. el Generalísimo, en telegrama, fecha de hoy, me dice lo siguiente: "S.E. el Jefe del Estado se da por enterado de la pena impuesta a (...) Lo que trasladó a V.S. a los fines de ejecución de sentencia"*». A continuació es dictava una provisió per la

qual s'ordenava que es portés a terme «*la sentencia de muerte recaída (...) constitúyase la Capilla en la Prisión Celular de esta Plaza, redúzcase la misma a tres horas por las actuales circunstancias, oficiese al Gobernador Militar de la Plaza para que designe el piquete que la ha de llevar a cabo, constitúyase el Juzgado en la Cárcel y oportunamente dése cuenta*». Cap a les dues de la matinada, el piquet es constituïa a la presó, moment en el qual es notificava al condemnat la sentència que el condemnava a la pena de mort i l'*ENTERADO* de S.E. La situació, des que s'havia celebrat el consell de guerra, era terriblement angoixant per als presos. Cap d'ells no sabia si havia estat condemnat a mort. D'aquesta forma, segons els testimonis orals, quan s'obrien les reixes de la presó Model de Barcelona, a les dues de la matinada, era signe inequívoc que aquella matinada hi hauria afusellaments: qualsevol dels interns que ja havien estat jutjats podia ser l'elegit.

Posteriorment era traslladat al Camp de la Bota i, normalment a les cinc de la matinada, se l'afusellava. Així, es deixava constància que «*Constituido el Juzgado en el Campo de la Bota de esta Plaza y siendo las 5.30 horas del día de hoy se procede por un piquete del Cuerpo de la Guardia Civil al mando de un Teniente del mismo, a ejecutar las penas de muerte impuestas (...) Y para que conste extiendo la presente en Barcelona a 26 de Mayo de 1939, año de la Victoria, de que yo doy fe*». Excepte en un cas en què el metge forense militar va certificar que la causa de la mort era deguda a una «*parálisis cardíaca*», en la resta dels sumaríssims analitzats, únicament es feia constar que responia a una «*hemorragia interna*», sense que es faci mai esment a la causa que l'havia produïda. Tots els manlleuencs afusellats a Barcelona van ser enterrats a la fossa comuna del cementiri del sud-est de Barcelona.

2.4. Les responsabilitats polítiques

El nou estat franquista va demostrar sempre molt d'interès a establir i penalitzar les responsabilitats que es derivaven, no ja de les actuacions delictives, sinó de l'opció política d'aquells que, defensors de la República, no havien recolzat activament el cop d'estat del 18 de juliol de 1936. Per això, al llarg dels tres anys de guerra s'anà configurant tot el marc jurídic repressor que no s'acabaria del tot fins a la promulgació pel general Franco de la Llei del 9 de febrer de 1939 sobre Responsabilidades Políticas. El seu precedent, la Llei del 13 de setembre de 1936, havia establert ja les responsabilitats dels grups que integraven el Front d'Esquerreres (Frente Popular, a la resta de l'Estat), els quals foren declarats il·legals i els seus béns incautats, tanmateix no esmentava les responsabilitats individuals dels components d'aquestes organitzacions polítiques i sindicals. Això és el que resolgué la nova llei, la qual amb l'objectiu d'aconseguir «*la reconstrucción espiritual y material de nuestra Patria*» es proposava «*liquidar las culpas de este orden [polític] contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo, providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional*». Naixia el Tribunal de Responsabilidades Políticas, una altra jurisdicció especial. D'aquesta forma, un alt percentatge de la població es va veure sotmesa a un llarg procés d'investigació sobre les seves idees i actuacions polítiques, des del primer d'octubre de 1934 fins a la *liberación* del seu territori.

Els comportaments que la Llei perseguia eren, a grans trets, haver estat condemnat per un consell de guerra, pertànyer a la maçoneria i haver-se significat políticament en contra del Glorioso Movimiento Nacional, per activa o per passiva. Els expedients s'obrien d'ofici per les autoritats d'aquesta jurisdicció, o bé a instància de les denúncies presentades pels particulars o pel testimoni de condemna expedit per la jurisdicció castrense. Entre les sancions que imposava, destaquen les econòmiques, que comprenien un ampli ventall que anava des de la pèrdua total de béns a pagaments d'una quantitat fixa. No cal oblidar, però, que l'objectiu amagat d'aquesta Llei era fer-se amb el patrimoni i els béns dels vençuts, tancant encara més el cercle repressor sobre ells.

La Llei establí un sistema judicial propi, al marge de la justícia ordinària, per procedir a l'exigència de les responsabilitats. Al capdamunt se situava el Tribunal Nacional de Responsabilidades Políticas, que donava instruccions sobre l'aplicació de la Llei i aconsellava els Tribunales Regionales de Responsabilidades Políticas, que eren els que ordenaven la formació dels expedients i dictaven sentència. Aquests tribunals estaven formats per un militar, un membre de la Falange i un magistrat de la carrera judicial ordinària. La instrucció dels expedients es reservava als jutjats instructors, formats exclusivament per militars en possessió del títol de llicenciat en dret.

La Llei representava una clara ruptura respecte al dret penal liberal i destruïa els més elementals drets dels ciutadans. Tenia, per un cantó, un caràcter retroactiu, és a dir, sancionava de forma totalment arbitrària comportaments que en el moment de realitzar-se no eren delictius. No era necessari, per altra banda, que en la instrucció del procediment l'encausat hi fos present, sinó que, segons la Llei, *«Las sanciones económicas se harán efectivas, aunque el responsable falleciere antes de iniciarse el procedimiento o durante su tramitación, con cargo a su caudal hereditario, y serán transmisibles a los herederos que no hayan repudiado la herencia o no la hayan aceptado a beneficio de inventario»*. Molts encausats havien estat afusellats o estaven a la presó complint condemna, en altres casos havien aconseguit exiliar-se abans de l'arribada de les tropes nacionals, o es desconeixia la seva residència. Això no impedia, en cap cas, la incoació del procés. La responsabilitat, en cas d'absència o mort, es transmetia llavors als seus familiars o hereus.

El principi de la fi d'aquesta Llei fou la reforma del 1942. En primer lloc, la jurisdicció estava col·lapsada per la gran quantitat d'expedients que es tramitaven i la permanent burocratització del Règim. A més, la manca de recursos econòmics i humans necessaris per mantenir aquell ritme era evident. En segon lloc, l'objectiu d'aconseguir els béns dels vençuts topava amb una trista realitat: la misèria en la qual vivia la majoria de la població republicana, cosa que feia inviable l'execució de la pena imposada. Amb la reforma, s'establí un mínim de solvència, que es fixava en 25.000 pessetes, i s'eximia de responsabilitats els condemnats pels tribunals militars a penes inferiors a 12 anys de presó.

A la fi, el 13 d'abril de 1945, unes quantes setmanes abans de l'acabament de la Segona Guerra Mundial, es derogava la Llei. Des d'aquest moment, si bé continuarien endavant els expedients ja començats, no se'n tramitarien de nous.

A l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya hi ha constància de la incoació de trenta-nou expedients contra manlleuencs, d'entre aquests, el d'una dona. La quantitat és relativament baixa si tenim en compte l'elevat nombre de persones sotmeses a responsabilitat criminal, és a dir, que havien estat condemnades –amb sentència ferma– per un consell de guerra. La diferència pot explicar-se en el fet que molts dels expedients no es van arribar a instruir mai. En altres casos, com els que tramitava el Jutjat Instructor núm. 8 de Barcelona, s'han perdut. Per últim, d'alguns que havien derivat l'any 1943 cap al Jutjat de 1a. Instància i Instrucció de Vic, no ha estat possible trobar-ne el rastre, malgrat la consulta realitzada on teòricament es troben en dipòsit.

La majoria dels expedients consultats s'incoaren per mandat de la Llei i de forma totalment automàtica en el moment en què el consell de guerra va remetre el testimoni de la condemna al Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona (TRPB). Únicament dos dels expedients s'obriren com a conseqüència d'una denúncia d'un o més particulars.

Evidentment, en els processos incoats derivats d'una condemna militar, en considerar-se provats els fets per una sentència castrense ferma, no hi havia instrucció de l'expedient de responsabilitats. El tribunal declarava en la majoria dels casos la responsabilitat política de l'inculpat, malgrat que la Llei considerés *«Que la responsabilidad de los encartados se fijará teniendo en cuenta no sólo la gravedad de los hechos, sino también su situación económica y social, así como las cargas familiares que está obligado a sostener»*.

Ara bé, la burocràcia franquista era tan exagerada i lenta, que, tot afegit a l'enorme cúmul d'expedients incoats, va provocar el col·lapse de la jurisdicció i com a conseqüència la tramitació dels expedients es va perllongar durant anys. En aquesta situació es trobaren la majoria dels expedients incoats contra persones de Manlleu, la sentència dels quals, si bé les instruccions havien començat a finals del 1939, no es dictaren fins el 1944, és a dir, després de la reforma de la Llei. La realitat social de Manlleu, poble industrial on la majoria de persones que s'havien significat políticament en els anys de la República provenia de famílies humils, explica que les causes fossin sobresegudes per insolvència dels encausats, o per no sobrepassar els béns de la família el valor de 25.000 ptes.

No obstant això, va ser diferent la situació dels encausats com a conseqüència de la denúncia d'un particular. Els dos expedients analitzats van tenir dret a defensar-se, personalment l'un, per mitjà d'un advocat l'altre. Al mateix temps, van poder aportar testimonis, propers tots al nou règim, que corroboressin les seves declaracions. Es demanà, per altra banda, informació a les autoritats municipals sobre el comportament i la situació econòmica i familiar dels encausats. En el cas de les responsabilitats polítiques, a diferència de la justícia militar, un dels informadors era l'Església, en concret el rector de Sta. Maria, Lluís Garet. En els dos casos es va absoldre els encausats de tota responsabilitat política en contra del *«Glorioso Alzamiento Nacional»*.

L'efectivitat d'aquesta Llei contra els manlleuencs va ser totalment nul·la. Tot i això, al darrere, com succeïa amb la justícia castrense, s'amagava un altre objectiu, fomentar la por, en aquest cas davant la sanció econòmica o la pèrdua dels béns. Una situació angoixant que es perllongava més enllà de la tramitació de

l'expedient. No pot oblidar-se que la Llei declarava imprescriptibles les sancions econòmiques. A més, com que la responsabilitat era transferible, tenia un efecte intimidatori sobre la resta de membres de la seva família.

Tanmateix, per mitjà de la por que proporcionaven tots els sistemes repressius ideats pel franquisme, s'aconseguia l'amnèsia col·lectiva, l'oblit de tot allò que políticament i socialment havia significat la Segona República. La por conduïa a la desmobilització de la població, empobrida i famolenca, i el silenci i la submissió consegüent al nou règim, imposat per la força de les armes.

3. Els judicis sumaríssims, uns exemples

3.1. «Sumarísimo de Urgencia Núm. 1470/39 instruido por un delito de rebelión militar contra Juan Codina Vivet.»

Aquest sumaríssim es va iniciar contra Joan Codina Vivet per la denúncia d'un membre de la Falange davant de la Guàrdia Civil de Manlleu, el 20 de febrer de 1939. Les raons de la denúncia són idèntiques a l'informe que posteriorment presentà la Falange en la instrucció de la causa, la qual cosa indica que aquest manlleuenc no actuava a títol personal, sinó representant els interessos falangistes. Així, a l'informe falangista, de 28 de febrer de 1939, es denunciava que:

«JUAN CODINA VIVET de 66 años, casado, obrero textil, natural y vecino de Manlleu» / «Nº 1.- Afiliado al Partido Socialista Obrero Español desde el año 1914 y uno de los principales dirigentes de la Cooperativa de Pan y Comestibles de esta Villa sede y centro del marxismo de esta comarca. Nº 2.- Este individuo junto con Ramón Arisa, Juan Palanas, Juan Masdeu, que formaban el Comité de Control de la fábrica del Sr. Eduardo Rifá Anglada Q.E.D., se negaron a firmar un aval que acreditara la conducta de dicho Sr. cuando estaba preso en San Elías por las patrullas de control. Nº 3.- Dicho individuo sabe muy bien que en la Cooperativa se daba de comer abundantemente con café y cigarros a los asesinos cuando regresaban de cometer sus desmanes. Nº 4.- El Comité revolucionario de este pueblo estaba integrado por elementos de la UGT como Francisco Vinaixa, Luís Soler y Ramón Vila. El sujeto Codina sabe muy bien quien los delegó para que formaran parte de dicho Comité. Nº 5.- Aunque no formó parte directamente del comité revolucionario, tenía indirectamente mucha influencia y era de mucha confianza entre los verdugos de dicho comité. Nº 6.- Ingresó a formar parte del Ayuntamiento en 4 de Noviembre de 1936 quien le delegó seguidamente a la Presidencia de la Concejería de Abastecimientos. Se dedicó durante el ejercicio de su cargo a dar de comer solamente a los individuos rojos y de sus ideas, dejando abandonados a los que estaban destacados de derechistas y personas de orden. Nº 7.- En 23 de Octubre de 1936 disuelto ya el comité revolucionario y por lo tanto quedaba en plenos poderes el Ayuntamiento se cometió otro asesinato en la persona de Don Pedro Martínez Francés Q.E.D., de 50 años de edad, casado y con 5 hijos, el mayor de 19 años, que ejercía el cargo de cartero de esta villa. Durante la noche del día 23 a las 10 y 1/2 aún su hija María le saludó en el mismo Ayun-

tamiento, habiendo comprobado que alrededor de las 11 y 1/2 de la misma noche fué asesinado en la carretera de Vich a La Gleva. Por lo tanto todos los que formaban parte del Ayuntamiento son cómplices de la muerte del Sr. Martínez. Nº 8.- Ha manifestado que si el Sr. Rafael Anglada Solá elemento tradicionalista antiguo es vivo, podamos dar las gracias a él. Ésto comprueba que Codina sabía anticipadamente los que se iban a asesinar.»

L'acusat va ingressar a la presó de Vic. La Guàrdia Civil reproduí íntegrament l'informe de Falange, un comportament comú en aquest període històric.

Un dels testimonis afirmà, l'1 de març de 1939:

«Que conoce al encartado JUAN CODINA VIVET, fundador del Partido Socialista en Manlleu, hacia el año de mil novecientos quince, Consejero de Abastos del Ayuntamiento de Manlleu, hizo violentas campañas en el “Socialista” de Madrid y en “El Río Ter” de Manlleu incitando el crimen. Organizador de huelgas y algaradas con anterioridad al Movimiento. Cometió numerosos robos a personas de derechas de esta localidad, y es uno de los sujetos más significados y responsable de cuanto ha sucedido en esta comarca.»

Un altre testimoni ratificà fidelment aquesta informació, sense que aportés cap més tipus de dades noves. Aquest comportament fou molt comú en tots els judicis sumaríssims, on els testimonis es proveïen de la informació aportada per la Falange per reproduir-la davant del jutge militar instructor. Si aportaven alguna dada diferent a l'informe falangista, sempre feia referència a uns fets tòpics que només servien per denigrar l'acusat.

En la declaració de Joan Codina Vivet, efectuada a la presó de Vic, el 2 de març de 1939, afirmava:

«Que fue fundador del Partido Socialista en Manlleu hacia el año de mil novecientos catorce. Que si fue Consejero del Ayuntamiento de Manlleu durante el Movimiento. Que escribió en el periódico “Socialista” de Madrid y en “El Río Ter” de su vecindad, contra el catalanismo, pero no es cierto haya incitado al crimen, y niega los restantes cargos. - Ratificándose, previa lectura, firmando después de S.Sª y certifico en este momento aclara el encartado, que no escribió en el periódico “El Río Ter”- Certifico.»

Aquesta és l'única informació que se li va permetre manifestar. Tot i això, d'acord amb tots els judicis sumaríssims analitzats, pot afirmar-se que es tracta d'una de les declaracions més extenses i concises manifestades per un acusat, la resta són molt breus i genèriques.

En el consell de guerra, celebrat a Barcelona el 13 de març de 1939, quan encara no havia acabat la Guerra Civil, el fiscal sol·licità per a l'acusat la pena de reclusió perpètua, perquè qualificava els fets que se li imputaven com a constitutius d'un delictes d'adhesió a la rebel·lió. La sentència va declarar que era un:

«elemento de arraigados y antiguos antecedentes marxistas, fué el fundador del Partido Socialista, en Manlleu, en el año mil novecientos catorce; escribió artículos en el “Socialista” de Madrid y asimismo en el periódico local “El Río Ter”, viéndosele siempre mezclado en huelgas y motines antes del Movi-

miento Nacional, continuando su labor revolucionaria y de oposición al mismo después de iniciado, siendo nombrado Concejal del ayuntamiento de la localidad, cuya corporación le delegó enseguida la presidencia de la Conserjería de Abastos, dedicándose a cometer robos desde tal cargo; si bien no participó en el comité revolucionario, tenía gran influencia en el mismo y se le considera como uno de los elementos más significados y responsables del repetido pueblo de Manlleu.»

Per la qual cosa se'l va condemnar a la pena de mort. Es fa difícil d'entendre que un tribunal imposi una sanció superior a la demanada per l'acusació pública o particular. Els anhels de venjança dels victoriosos estaven per sobre de les raons jurídiques, objectiu que teòricament havia de perseguir l'Administració de justícia, en aquest cas la castrense.

El 28 de març de 1939, quinze dies després de la celebració del consell de guerra, es rebia l' «ENTERADO de S.E. el Generalísimo». L'endemà, s'estenia la següent:

«DILIGENCIA DE NOTIFICACIÓN.- Barcelona, 29 de marzo de 1939. III Año Triunfal. Constituido el Juzgado en la Prisión Celular de esta Plaza y siendo las dos de la mañana en la capilla instalada en la misma y teniendo yo el secretario ante mi presencia a Antonio Mesasach Mas; Pedro Cornet Vila, Juan Codina Vivet, Pedro Vila Fabregot; José Abeya Solé; Martín Caballeria Pujol y Juan Marine Badia le di lectura íntegra de la sentencia recaída en el presente y de la aprobación de la misma. De quedar enterado firma conmigo de lo que doy fé. - Mejor dicho no firman por negarse a ello, lo hace el Sr. Juez y doy fe.»

La negativa a signar la notificació de la sentència era l'únic acte de rebel·lia davant la imminent execució. L'afusellament de tots ells, manlleuencs excepte dos, es va efectuar a les cinc de la matinada al Camp de la Bota. Els cadàvers van ser reconeguts per un tinent metge-forense i foren enterrats a la fossa comuna del cementiri del sud-oest de Barcelona.

3.2. «Sumarísimo de urgencia Núm. 1805/39, seguido por un delito de rebelión militar contra Odón Ferrer Tort.»

En el cas d'Ot Ferrer Tort, conegut mestre local, es desconeix qui va presentar la denúncia. El judici l'encapçala una provisió, del 28 de febrer de 1939, per la qual el jutge militar ordena que «*Habiéndose presentado en este Juzgado Militar varios vecinos de Manlleu (Vich), manifestando que el también vecino de aquella localidad, ODÓN FERRER TORT, tuvo actuación delictiva en el actual movimiento, y que con anterioridad al mismo hacía propaganda de carácter revolucionario; procédase contra el mismo; dése parte al Excmo. Sr. Auditor de Guerra*». No sorprèn aquesta forma de començament de la causa –l'única de totes les analitzades en la qual no figura la identitat del denunciant o delator–, perquè les pròpies forces falangistes i «*de orden*» de la vila devien contemplar l'obertura d'un judici contra aquest manlleuenc com una autèntica «injustícia». No obstant això, calia fer-se, cosa que demostra la posterior actuació dels testimonis de càrrec.

En l'informe de la Falange de Manlleu, de l'1 de març de 1939, s'afirma que:

«Odón Ferrer Tort de 55 años de edad estado viudo, natural de la Cerdaña y con domicilio en Manlleu en la calle de Pasión nº 1º, Maestro laico de toda la vida. 2º Inculcador a sus discípulos de Doctrinas Marchistas desde mucho antes del Movimiento Nacional. 3º Manifestó dicho sujeto el día 25 de Enero de 1938 al llegar de Barcelona en casa de D. Manuel Torres (Fonda) delante de Guardias de Asalto y otros concurrentes, “He visto en Barcelona un fascista, al cual he estado a punto de echarme encima”. El fascista al cual se refería era D. José Molas Pagés, persona que tuvo que marcharse al principio del movimiento por ser destacados junto con su familia de Derechas y afectos a nuestro Glorioso Movimiento Nacional. (...) Este texto fué oído por el Sr. Manuel Viladecans, actualmente alcalde de San Boy de Llusanés. 4º Individuo que manifestó el programa y actuación de los rojos en centros públicos durante (de los mismos) el dominio de los mismos en esta Villa, alegrándose al mismo tiempo, de todos los asesinatos que aquí se cometieron. 5º (...) aprobó el derrumbamiento de la Parroquia, quema de imágenes y profanación de ornamentos sagrados. 6º Aunque dicho elemento no formó parte en el Comité Revolucionario es calificado como elemento de confianza y de actuación indirecta en el mismo.»

Un testimoni, també l'1 de març de 1939, afirmà:

«Que conoce al encartado ODÓN FERRER, rojo destacado, peligroso por su programa dementisima de ideas revolucionarias, e inculcando a los niños de su escuela doctrinas disolventes. Impregnaba a la gente joven ideas revolucionarias, y les alentaba para que cometiesen asesinatos. En su tertulia de café hacia constantemente propaganda de izquierdas y revolucionaria. Denunció al Ayuntamiento de esta localidad, que hacía las veces de Comité, a muchas personas de derechas.»

Un altre testimoni va assegurar igualment:

«Que conoce al encartado ODÓN FERRER, izquierdista desde antiguo, propagandista de ideas revolucionarias, y peligroso, ya que alentaba a los jóvenes a que cometiesen desmanes, y asesinatos. Enseñaba a los niños de su escuela doctrinas disolventes, y hacía todo lo posible para descristianizarlos, lo cual consiguió dada su enorme constancia de estos principios anticatólicos. En su tertulia de café hacia propaganda revolucionaria. En cierta ocasión vió al hermano del declarante en Barcelona, y al llegar a esta localidad, hizo manifestaciones de que había visto a un fascista peligroso.»

El tercer testimoni confirmà:

«Que conoce al encartado ODÓN FERRER TORT a quien reputa como uno de los elementos más indeseables y de actuación más perniciosa de esta localidad. Debido a su profesión de maestro particular, con subvención municipal, descristianizó con satánica constancia mediante enseñanzas, perversas, inmorales y marxistas a gran número de niños de este pueblo. Durante el Movimiento hacía constante propaganda de ideas revolucionarias.»

En la declaració d'Ot Ferrer Tort, realitzada a la presó de Vic, el 2 de març de 1939, manifestà:

«Que no perteneció a partidos políticos, ni antes, ni después del Movimiento, afiliándose durante éste al Sindicato de la UGT. Que es incierto hiciese propaganda de carácter revolucionario, ni inculcase a la gente joven la misma, como tampoco el que haya impregnado a los niños de su escuela doctrinas disolventes. Que no hizo propaganda entre sus amigos de tertulia. Que no hizo manifestaciones de ningún carácter, con referencia al hermano de Juan Molas.»

El consell de guerra es va celebrar a Barcelona el 13 de març de 1939. La sentència va declarar com a fets provats que era un:

«elemento izquierdista, propagandista de las doctrinas disolventes, no sólo en lugares públicos, sino que también dentro de la escuela, inculcándoselas a los niños, habiendo denunciado también durante el periodo rojo, a varias personas de derechas, ante el Comité, en el que gozaba de ascendiente.»

Durant la celebració del judici, el fiscal va sol·licitar la imposició de la pena de 25 anys de reclusió temporal. Tot i això, se'l va condemnar a la pena de 20 anys de reclusió temporal, per ser l'autor d'un delictes per cometre la rebel·lió militar.

3.3. *«Sumarísimo de Urgencia 12.104/39 seguido por un delito de rebelión militar contra Adrián Benito Arcarons, Jaime Colomer Puntí, Juan Travería Bajona, José Comas Peix, José Vilardell Juvanteny, Manuel Codina Bailina, Alberto Terradellas Molas i Pedro Rovira Nogué.»*

La causa va començar per un atestat del guàrdia civil Eladio Muga González, en el qual feia constar:

«Que el día 12 de julio de 1939, Año de la Victoria, por elementos de Falange Española Local, se enteró de que en los talleres de la “Anónima Serra” de esta localidad había aparecido en la puerta de un retrete la inscripción siguiente: “llegada a Barcelona den Sianet? Ci sou bos ce no us cunet? Soc lareu Sianet ce per mata y rruba sempre soc el que fa set... Vrabu...” Esta inscripción traducida al castellano, dice. “Llegada a Barcelona del Cianito? quien sois vos que no os conozco? Soy el heredero de la casa del Cianito que para matar y robar siempre soy el que hago siete... Bravo...” Inmediatamente se presentó en los indicados talleres con fuerza a sus órdenes, se recogió la puerta en que aparecía la inscripción expresada y practicadas las debidas averiguaciones resultó poder comprobar que tal hecho ocurrió sobre [no es llegeix] o nueve treinta horas del día 11 de los corrientes.»¹⁵

Posteriorment, la Guàrdia Civil va obrir una investigació per esbrinar els obrers que pogueren entrar al «retrete», cosa que demostraria qui havia fet la inscripció. Després de fer unes proves cal·ligràfiques, creu que hi ha indicis racionals per acusar Josep Comas Peix i Pere Rovira Nogué –curiosament, en la sentència seran els únics absolts–. Malgrat els resultats d'aquesta prova, la presumpta

15. El text escrit al «retrete» al·ludeix a la visita que va fer a Barcelona el comte Ciano, gendre de Mussolini i ministre d'Afers Exteriors d'Itàlia.

culpabilitat no deu estar del tot clara, per la qual cosa, i a fi d'assegurar-se que l'autor no quedés impune, també va detenir Joan Colomer Puntí, Joan Traveria Bajona, Adrià Benito Arcarons, Josep Vilardell Juventeny, Manel Codina Bailina i Albert Tarradellas Molas. Tot seguit, ingressaren en la presó de Vic, a disposició del «*Señor Juez Militar de la Plaza de Manlleu*».

La Falange de Manlleu, com si sospités que es produiria aquesta pintada a la porta, o potser per una eficàcia burocràtica, redactava els seus informes sobre els detinguts el mateix dia dels fets, els quals foren utilitzats i transcrits bàsicament per la Guàrdia Civil, com era ja habitual en el seu atestat. No hi ha cap mena de dubte, que la inscripció realitzada a la porta era l'excusa necessària per fer una «neteja» de republicans als tallers de Can Serra.

Malgrat aquesta excusa necessària, durant la instrucció del judici, s'oblidà l'afer del «*retrete*», perquè només interessava el passat polític i sindical dels detinguts. Això tornà a succeir en les declaracions indagatòries dels acusats. A tot això s'ha d'afegir que la Falange i la Guàrdia Civil mantingueren en tot moment una postura d'acusament, mentre que l'Ajuntament majoritàriament va informar de forma favorable sobre els acusats.

El 12 d'abril de 1940 se celebrà el consell de guerra a Vic. El fiscal juridicomilitar va sol·licitar les següents penes: per a Adrià Benito, 25 anys; per a Joan Traveria, 12 anys i un dia; per a Josep Colomer, 12 anys i un dia; per a Manel Codina Bailina, 20 anys; per a Albert Tarradellas, 20 anys, i per a Josep Vilardell, 20 anys. Cadascun dels acusats va tenir la seva acta de judici, impresa en un model, on només calia omplir els buits. En cap moment es va aportar cap tipus d'informació nova, es donaven els fets per reproduïts. La història del «*retrete*» s'havia oblidat i s'havia jutjat el passat polític i sindical dels acusats.

La sentència –també és un model d'impremta– només fa una descripció genèrica que podia servir per a qualsevol comportament delictiu. A tots se'ls declarà autors d'un delictes de prestament d'ajuda per cometre la rebel·lió. S'absolgué a Pere Rovira i a Josep Comas. A Albert Terradellas Molas se li imposaren 20 anys de presó. A Joan Traveria Bajona, 12 anys i un dia de presó. A Manel Codina, 20 anys de presó. A Josep Vilardell, 20 anys de presó. A Adrià Benito, 20 anys. A Josep Colomer, 12 anys i un dia.

L'auditor de guerra, el 8 de maig de 1949, acordà no commutar les penes, perquè s'havien dictat d'acord amb la Llei, excepte la de Jaime Colomer Puntí, que es commutà per la de 9 anys.